

MILLIY OHANGLARDA (DUET,TRIO, KVARTET) BO‘LIB IJRO ETISH USLUBI (G‘IJJAK SOZIDA)

Mahammadjonova Jasmina

Yunus Rajabiy nomidagi

O‘zbek milliy musiqa san‘ati instituti 2- kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Xumoyun Xaydarov

Kalit so‘zlar: An‘anaviy ansambl, g‘ijjak,

O‘zbek musiqiy ijrochilik san‘ati o‘z taraqqiyoti davomida ko‘p asrlik an‘analarni meros qilib olib , xalqlarning e‘tiqodi, dini va eng muhimi ma‘naviyat rivojiga ham munosib hissa qo‘shib kelmoqda. Bu an‘analar asrlar davomida ustozdan-shogirdga o‘g‘zaki yo‘l bilan o‘tib, unda an‘anaviy ustoz shogird uslublari keng rivojlangan [8.5]Ma‘naviyat va ma‘rifatni qo‘llab quvvatlash, rivojlantirishga mo‘ljallangan qator qarorlarida yosh avlodni tarixiy qadriyatlarimizga , madaniy merosimizga hurmat qilishga alohida e‘tibor qaratilgan

O‘zbek xalqining musiqqa madaniyati juda uzoq tarixga ega. Tarixiy tarraqiyot xalq musiqasi, an‘anaviy kasbiy musiqa, bastakorlik va folklore shaklan va usluban bir- birini to‘ldirib borgan[5.8]. Ushbu musiqa merosimiz bugungi kunda ham madaniyatimizning bir bo‘lagi sifatida ommaga namoyon bo‘lmoqda. An‘anaviy cholg‘u ijrochiligi xalq hayoti va ijodi bilan bog‘lib bo‘lib uning rivojlangan qadimiy san‘at turlaridan biri hisoblanadi. Ko‘pgina musiqaga oid manballarda an‘anaviy milliy cholg‘ular rang-barang tarzda, uzoq yillar davomida o‘rganilib kelinganligini yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Sozandalarning bu boradagi izlanishlari hozirgi kunda muhim omillardan biri hisoblanadi. Cholg‘u ijrochiligi milliylik, barkamollik, ohangi o‘ziga xos, ta‘sirchanligi va shunga o‘xshash bir necha fazilatlari tufayli hozirgacha saqlanmoqda va hozirgi kunda e‘tibor bilan o‘rganilmoqda.[5.8]Ayniqsa ustozlarimizning bizga qoldirgan ulkan meroslarini o‘rganish biz kabi yosh avlodning hozirgi kundagi eng muhim vazifalaridan biri hisoblanmoqda. Hozirgi kunda ijrochilik sohasi nafaqat an‘anaviy ko‘rinishda, balki bastakorlik yo‘nalishlarida ham sezilarli darajada aks etmoqda. Ulkan an‘anaviy ijrochilikni milliy an‘analarga tayanib bir necha yil oldin vafot etgan g‘ijjakchi ustozlarimiz va hozirg ijrochilarimiz misolida ko‘rib chiqishimiz mumkin. Bunday ustozlardan To‘xtasin Jalilov, Saidjon Kalonov, G‘ulomjon Xojiqulov, G‘anijon Toshmatov, Abduhoshim Ismoilov, G‘ulomjon Ro‘ziboyev, Komiljon Jabborov, kabi ko‘plab bastakor, hofiz va sozandalarni ko‘rsatish mumkin.

Hozirgi kunga kelsak o‘zbek xalqining boy musiqa merosini o‘rganish va ularni xalq orasida keng davrada targ‘ib qilish hozirgi yosh ijrochilarimizning eng muhim

vazifasi hisoblanadi. [5.9] Bizning o'zbek milliy madaniyatimiz negizi juda qadimiy bo'lib, betakror an'analarga ega bo'lganligi uchun hozirgi ayni vaqtgacha qiziqib o'rganilib kelinmoqda. Bu o'rganilish natijasida yangidan- yangi yo'nalishlar, janr, shakl uslublari natijasida musiqamiz yanada boyib bormoqda yan'i bezatilmoqda desak ham bo'ladi. Demak bu gaplardan biz xulosa chiqarishimiz mumkinki biron bir cholg'u asbobi yordamida insonni ichki kechinmalarini, biron bir voqealikni bemalol aks ettirish mumkin degan fikrni ko'rishimiz mumkin. Cholg'u ijrochiligimiz merosimiz ham an'ana sifatida davom ettishi mumkin.

Ijrochilik an'analari xalq ijodiyotidagi oddiy va murakkab namunalarga ega. Maqom ijrochiligi murakkab namunalariga kiradi. Shu bois dastlab ijrochilik yakkaxon tarzda asta- sekin jamoa ya'ni ansambl bo'lib ijro etish shakllari yuzaga kelgan. Har bir xalqning o'z milliy musiqasi va milliy qadriyatlari negizida ansambl yo'llari shakllangan. Bizning musiqa madaniyatimiz rivojlanishi negizida o'zbek maqom ijrochiligi yoki maqom yo'llariga mansub mumtoz musiqa ijrochiligi ham o'ziga xos ansamblli ijro an'analari yuzaga kelgan.

Ansambl so'zining lug'aviy ma'nosiga etibor bersak fransuzcha so'zidan olingan bo'lib birlik ohangdoshlik, uyg'unlik degan ma'nolarni anglatadi [7.3] Musiqa san'atida ansamb ko'p ma'no va turlarga egadir Jumladan ansambl muayyan musiqa asarlarni bir necha ijrochilar tomonidan birga ijro etish yana bir ma'nosi sozanda va xonandalarning kichikroq to'dasi va ularga mo'ljallangan asari, yirik janrlar tarkibida uchraydigan ansambllar. Oratoriya, opera, kantata janrlarida kichik ansambllar keng qo'llaniladi. Ijrochilar soniga qarab – duet, trio, kvartet, kvintet bo'lishi mumkin. [6.6]

Soddalashtirib aytsak ansambl jamoa bo'lin faoliyat olib borishga aytiladi. Ansambl so'zini umumiy ma'nosini aytsak ansambl bu bir oiladir. Ansambldagi tarkibiga kirtuvchi har bir sozanda – ijrochi bu alohida dunyo hisoblanadi. Ijrochining kamolot sari intilishi uchun har bir ijrochi musiqiy asarlarning mohiyatini g'oyaviy va badiiy idrok etishi, o'z mahorati bilan cheklanib qolmay ko'proq asarlarni eshitib tahlil qilishi, jamoadagi boshqa ijrochilarni eshitishi va qalban his etishi lozimdir. An'anaviy ijrochilik ansambllida sozlar uyg'unligiga erishish muhim ahamiyatni kasb etadi. [7.4] Ansambldagi g'ijjak, doira, chang, rubob, tanbur, qo'shnay, dutor, nay, ud sozlari ijro jarayonida mahoratlari oshib boradi. Ansambldagi har bir cholg'u yetakchi vazifani bajaradi, bu cholg'ular orasida g'ijjak sozi an'anaviy ansambldagi muhim ahamiyatni kasb etadi. Ansambldagi har bir cholg'uchi doira sabog'idan xabardor bo'lishi kerak, shunda asar ravon va mukammal sadolanadi. An'anaviy ansambl ijrochiligining xarakterli xususiyati shundaki ularning tarkibiga katta va kichikligidan qat'iy nazar ulardagi ijrochilar kuy, qo'shiqlarni ustozlarimizda qolgan uslublardan foydalanib ijro etiladi.

Ayni payitda an'anaviy ansambllar vohaviy, uslubiy hususiyatlar doirasida shakllanib borayotganing guvohi bo'lamiz. Bunga Buxoro, Xorazm, Toshkent-

Fargʻona, Samarqand, Andijon viloyatlarida faoliyat olib borayotgan ansambllarini misol qilib koʻrsatishimiz mumkin. Kun sayin bu ansambllar rivojlanib bormoqda. Anʻanaviy ansambl ijrochiligining xarakterli xususiyati shundaki ularning tarkibiga katta va kichikligidan qatʻiy nazar ulardagi ijrochilar kuy, qoʻshiqlarni ustozlarimizda qolgan uslublardan foydalanib ijro etilmoqda. Anʻanaviy ansamblida gʻijjak sozi yetakchi vazifani bajaradi. Anʻanaviy gʻijjak soziga kelsak bu cholgʻu oʻzbek xalqining eng qadimiy va sevimli cholgʻularidan biri hisoblanadi.

Anʻanaviy ansamblidagi cholgʻu asboblarini xuddi simfonik orkestradagi kamonli sozlar guruhi kabi yetakchilik vazifasini bajaradi gʻijjakni inson ovozigacha yaqin, nozik va dardli tovushi, qochirimlarga boy, ijro uslubi tufayli milliy mumtoz musiqa ansambllarida asosiy oʻrinni egallaydi. Har bir cholgʻu asbobining oʻz ijro uslubi boʻlgani kabi gʻijjakning ham bir necha uslublari mavjud. Oʻzbekistonda gʻijjak ijrochiligining bir necha oʻziga xos uslublari Andijon, Buxoro va Xorazm anʻanaviy maktablari orqali xalqqa va asosan musiqa ixlosmandlariga namoyon boʻlgan. Fargʻona vodiysi hofizlik sanʻati hamda sunʼiy ijrochilik anʻanalari taʼsirida shakillangan Andijon maktabida gʻijjak sozini mayda urgʻu, kuy tuzilmalarini uzmasdan chalish yoʻllari surnayga xos qochirimlar singdirilganligi bilan ajralib turadi. Andijon uslubiga misol qilib Komiljon Jabborov, Gʻanijon Toshmatov, M. Niyozov, M. Muhammdovlar ijrosida bir necha asarlarni gʻijjak kuylari mavjud. Buxoro maktabida esa gʻijjakning xuddi titrayotgan kamonni yurgʻuzib sadolanishi, har bir pardani oʻzida talqinlatib yaʼni tebranish tezlashishi bilan xosdir. Buxoro gʻijjakchilik maktabidan Haydarqul Qorovulbegini misol qilib koʻrsatishimiz mumkin. Xorazm maktabi ijro uslubi shiddat, kamonni urgʻu bilan tortish, ayni payitdayumshoq toʻlqinlatish bilan Andijon, Buxoro maktablaridan ajralib turadi. Mazkur maktabda Matyoqub Xarratov, Ollanazar Xasanovlar ijrosidagi bir necha asarlarni misol qilib keltirish mumkin.[9]

Anʻanaviy gʻijjak yakkanavoz cholgʻu, ayni payitd joʻrnovoz soz sifatida keng qoʻllanilgan. 1970- yildan boshlab gʻijjakni yakkanovoz va milliy cholgʻu ansambl tarkibida alohida koʻrsatish unda oʻziga hos kuy tuzilmalarini, badiha tarzidav chalish usullari Abduhoshim Ismoilov, Ahmadjon Dadayev kabi mohir gʻijjakchiklar ijrosida ommalashgan.

Oʻzbekiston hududida cholgʻu ansambllari XIX asr oxiri va XX asrning boshlaridan shakillangan. Dastlab ansamblning ilk namoyishlari ikki ijrochi tomonidan joʻrnovoz boʻlib ijro etilgan. XIX asrning oxirida ansambl tarkibida ikkita tanbur, dutor, qoʻbiz, doira kabi cholgʻularda iborat boʻlgan.

50-yillarga kelib oʻzbek mumtoz usiqasiga eʼtibor tobora kuchayadi. Oʻzbekiston radiosi qoshida ansabli tuziladi. Bu ansamblga oʻz zamonasining yetuk maqomdon sozanda va xonandalari taklif etiladi. Buni biz ansambl ijrochiligi amaliyotida eng nufuzli hamda mukammal jamoa deb hisoblaymiz. Ushbu baddiy jamoa, faqatgina10

yillik faoliyati davomida Shashmaqomning barcha nasr bo‘limi musiqiy namunalarini va bir qator mushkilot qismlaridan asarlarni o‘zlashtirib tasmalarga yozdirishga muvassar bo‘lishgan.

O‘zbekiston mustaqilliqga erishgandan so‘ng milliy musiqaga, xususan, an‘anaviy cho‘gilarga bo‘lgan qiziqishlar yildan yillga tobora kuchayib bordi. An‘anaviy cholg‘ularga qiziqish samarasi natijasida musiqa maktablarida, kollej, litseylarda an‘anaviy cholg‘ulardan tuzilgan ansambllar soni ko‘payib bormoqda va ansambl ishtirokchilar soni ko‘payib bormoqda.

O‘zbek an‘anaviy cholg‘ular tasnifotini ikki yirik olimlar V. Belyayev va F. Karamatovlar ko‘rib chiqqan.

1972-yil Toshkent Davlar Konservatoriyasida “An‘anaviy ijrochilik” hamda “Musiqiy Sharqshunoslik” kafedrasini ochilishi bilan an‘anaviy musiqa yanada chuqurroq va e‘tibor bilan o‘rganilish boshlandi. Dastlab 2021 yil Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san‘ati institutining An‘anaviy cholg‘ular ansambli aynan shu yildan boshlab faoliyat yuritishni boshladi. Mu milliy ansamblda doira, g‘ijjak, nay, qonun, chang, rubob, ud, dutor, tanbur kabi bir nechta cholg‘ulardan iborat bo‘lib hozirgi kunga qadar ushbu ansambl faoliyati davom ertmoqda.

Hozirgi kundagi an‘anaviy ansamblning bir muammolaridan biri bu ansamblda g‘ijjak va nay ovozlari jaranglaydi lekin dutor va tanbur ovozlari esa eshitilmaydi.

Biz ansamblga shunday yangilik kiritishimiz kerakki ansamblda nay va g‘ijjak kabi dutor va tanbur cholg‘ularini ovozi ansamblda eshitilib turishi lozim.

Ayni payitda an‘anaviy ansambllar vohaviy, uslubiyl xususiyatlar doirasida shakllanib borayotganini guvohimiz. Bunga Buxoro, Xorazm, Toshkent- Farg‘ona, Samarqand, Andijon viloyatlarida faoliyat olib borayot maqom ansambllarini keltirishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. H. Nurmatov, O.Nazarov, Sh, Janaydarov “ Cholg‘uchilar ansambli ” T 2005
2. S. Begmatov, N Qodirov “Ansambl sinfi” T 2008
3. Zulxorbek Turapov “Ansambl” T 2007
4. Oydin Abdullayeva Ansambl cholg‘ularini o‘rganish T. 2006
5. Salohiddin Azizboyev “Ansambl sinfi: An‘anaviy cholg‘u ijrochiligi” T 2018
6. Z. Nazarov “An‘anaviy ansambl” T 2005
7. Salohiddin Azizboyev “An‘anaviy cholg‘u ansambli” T 2009
8. Shavkat Matyakubov “An‘anaviy ijrochilik san‘at tarixi” T 2015
9. Wikipediya ma‘lumotlari